

DOI: 10.30546/2309-1347.83.2023.151

**H Ü Q U Q
L A W**

UOT 342.2

RAHİB ƏKBƏROV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının
Hüquq kafedrasının dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: rahibekberli@gmail.com

**DÖVLƏT QURUCULUĞUNUN İNKİŞAFI VƏ
MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ REFERENDUM AKTLARININ ROLU**

Müasir Azərbaycan Respublikasının qurucusu, Ümummilli Lider Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərlik etdiyi bütün dövrlərdə dövlətçiliyin möhkəmlənməsi və inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən demokratik-hüquqi islahatlar həyata keçirmişdir. Ulu Öndər ilk növbədə bu islahatların hüquqi bazasının əsasını təşkil edən konstitusiyanın qəbul olunmasına xüsusi önəm vermiş və dövlətin siyasi-hüquqi əsaslarını müəyyən edən Azərbaycanın ilk müstəqil milli konstitusiyasının tezliklə qəbul olunmasına çalışmışdır. Ümummilli Liderin rəhbərliyi ilə hazırlanmış müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi (referendum) keçirilməsi ilə qəbul edilmişdir. Zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan Heydər Əliyev dünyanın müasir reallıqlarını obyektiv şəkildə qiymətləndirərək inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsini, eyni zamanda ölkənin milli maraqları və milli-mənəvi dəyərlərini nəzərə almaqla unikal ali hüquqi sənəd hazırlanmasına nail olmuşdur.

Müstəqilliyimizin ilk dövrlərindən başlayaraq Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanın dünya birliyinə və beynəlxalq münasibətlər sistemində inteqrasiya olunmasına xüsusi diqqət vermiş və ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasının üzvlüyünə qəbulunu daha da sürətləndirmək məqsədini

daşıyan tədbirlər həyata keçirmişdir. Belə ki, 1996-cı il iyulun 8-də “Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında”, 1998-ci il yanvarın 20-də “Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında”, 1999-cu il mayın 14-də “Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafelərinin müdafiə edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında” sərəncamlarının böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Milli Məclis öz növbəsində Azərbaycanın demokratik inkişaf yolunda tutduğu mövqeyi möhkəmləndirmək üçün qəbul etdiyi qanunvericilik aktlarını, xüsusilə də məcəllələrin hazırlanmasını sürətləndirmiş, Avropa Şurasının bir sıra saziş və konvensiyalarına qoşulmuşdur.

Məhz məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində müstəqil Azərbaycan Respublikası 2001-ci il yanvarın 17-də Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin qərarı ilə bu təşkilatın tam hüquqlu üzvlüyünə qəbul olunmuşdur. 2001-ci il yanvarın 25-də Ümummilli Lider Heydər Əliyev dövlətimizin üçrəngli bayrağını Avropa Şurası binası önündə uralmışdır. Avropa Şurası Parlament Assambleyasında ilk Azərbaycan parlament nümayəndə heyətinə 2001-ci ildən

2003-cü ilin oktyabrına qədər cənab İlham Əliyev rəhbərlik etmişdir. Məhz Azərbaycan parlament nümayəndə heyəti AŞPA-nın 2001-ci il aprel sessiyasında “Ermənistan tərəfindən azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilmiş soyqırımın tanınması” və “Ermənistan və Dağlıq Qarabağda saxlanılan müharibə əsirləri və girovları” adlı rəsmi sənədlərin qəbul olunmasına nail olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının dövlət quruculuq sahəsində çevik idarəetmə fəaliyyətinin təmin olunmasını inkişaf etdirmək, insan hüquq və azadlıqlarının daha mükəmməl qorumaq və dünyanın qlobal çağırışlarını nəzərə alaraq, ölkədə ilk Konstitusiyaya Referendumu həyata keçirmək zərurəti yaranmışdır. Belə ki, ümumxalq səsverməsinin keçirilməsinə dair Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 22 iyun 2002-ci il tarixdə 722 sayılı fərman imzalamışdır [2]. Referendum Aktına müvafiq olaraq Konstitusiyanın 24 maddəsi üzrə nəzərdə tutulmuş əlavə və düzəlişlər şərti olaraq 8 hissəyə bölünmüşdü. Birinci hissəyə daxil edilmiş dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən irəli gələn dəyişiklikləri, ikinci hissə Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulmasından irəli gələn dəyişiklikləri, üçüncü hissə referendum keçirilməsinin təkmilləşdirilməsindən irəli gələn dəyişiklikləri, dördüncü hissə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərlə bağlı dəyişiklikləri, beşinci hissə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin seçkiləri ilə bağlı dəyişiklikləri, altıncı hissə dövlət hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsindən irəli gələn dəyişiklikləri, yeddinci hissə məhkəmə islahatlarının keçirilməsindən irəli gələn dəyişiklikləri və nəhayət səkkizinci hissə “digər dəyişiklikləri” əhatə etmişdir. Konstitusiyanın 105-ci maddəsinə edilən düzəlişə görə, icraedici-sərəncamverici orqan olan Nazirlər Kabinetinin statusu artırılırdı. Belə ki, Nazirlər Kabineti Azərbaycan Respublikasının dövlət

büdcəsinin layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edir, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin icrasını təmin edir, dövlət iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsini təmin edir, nazirliklərə, digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına rəhbərlik edir, dövlət sosial təminat proqramının həyata keçirməsini təmin edir. 105-ci maddəyə edilən dəyişikliklər çevik, fasiləsiz və rəhbərlik icra strukturunun mövcudluğunu nəzərdə tuturdu. Məhz hakimiyyət qollarının bölgüsü prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 105-ci maddəsinə edilmiş düzəlişlə möhkəmləndirildi.

“Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” 24 avqust 2002-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktına görə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti səsvermədə iştirak edən seçicilərin yarısından çoxunun səs çoxluğu ilə seçilir. Konstitusiyanın 83-cü maddəsində edilən dəyişikliyə görə, Milli Məclisin deputatları yalnız majoritar seçki sistemi qaydasında seçilə bilərlər. Yeni əlavələrdən sonra, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğuna qanunvericilik təşəbbüsü ilə çıxış etmək səlahiyyəti də verildi. Beləliklə, dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmlənməsi, keçid dövrünü əhatə edən islahatların yekunlaşması, beynəlxalq öhdəliklərdən və dövlət hakimiyyət orqanlarının təkmilləşdirilməsindən irəli gələn dəyişikliklər zərurəti ilə əlaqədar olaraq 24 avqust 2002-ci ildə keçirilmiş referendumda qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Referendum Aktı ölkənin inkişafının növbəti uğurlu mərhələyə keçməsinə təmin etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət quruculuğunun inkişafında Konstitusiyaya qanunları xüsusi yeri tutur. Belə ki, “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 2001-ci il tarixli ilk Konstitusiyaya qanunu qəbul edilmişdir. 2002-ci il 24 avqust tarixli Konstitusiyaya

referendumundan sonra təsbit edilmiş əlavə və dəyişikliklərə müvafiq olaraq, Konstitusiyanın 95-ci maddəsinin birinci hissəsinin 6-cı bəndində Milli Məclisin həll etdiyi məsələlərə Azərbaycan Respublikası prezidentinin təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin seçilməsi də daxil edilmişdir [3, maddə 115]. Konstitusiya qanunu Ombudsmana geniş səlahiyyətlər verir, onun fəaliyyətinə insan hüquqlarının müdafiəsi, pozulmuş insan hüquq və azadlıqlarının bərpasına yönəlmiş fəaliyyətləri daxil edir. Ombudsmanın səlahiyyətlərinə daxil edilməyən fəaliyyətlərə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının və Azərbaycan Respublikası hakimlərinin yoxlanılması aid edilir. Müvəkkil əfv, vətəndaşlıq, siyasi sığınacaq verilməsi məsələlərinin həlli ilə bağlı Azərbaycan Respublikası prezidentinə təkliflər verə bilər. Konstitusiya islahatı Ombudsmana qanunvericilik təşəbbüsü hüququ verir. Müvəkkil Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədilə qanunların qəbul edilməsinə və ya yenidən baxılmasına dair təkliflər verə bilər. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Ümummilli liderin rəhbərliyi ilə Respublikada demokratik prinsiplər əsasında həyata keçirilən hüquqi islahatlar beynəlxalq ekspertlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir [6, s.167].

Konstitusiya əhəmiyyətli qanunların qəbul edilməsi gənc dövlətimizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunu daha da möhkəmləndirməyə xidmət etmişdir. Belə ki, 2002-ci il 24 dekabr Konstitusiya qanunu ilə “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya qanunu təsbit edilmişdir. Konstitusiya qanunu milli qanunvericiliyi “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” beynəlxalq Konvensiyaya uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə qəbul edilmişdir [8, s.41]. Konstitusiya qanunu insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin əsas şərtlərini, məhdudlaşdırılması qadağan olunan insan hüquqlarına dair tələbləri, şəxsin tutul-

masına, həbsə alınmasına və ya azadlıqdan məhrum edilməsinə qoyulan məhdudiyyətləri, şəxsin insan hüquqlarını və azadlıqlarının pozan qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının qərarlarından, bələdiyyə aktlarından Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət vermək hüququnu və həmçinin digər məhkəmə instansiyalarının Konstitusiya məhkəməsinə müraciət etmək hüququnu müəyyən edir. “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya qanununun heç bir müddəası hüquq və azadlıqların qanunda nəzərdə tutulduğundan daha artıq məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş kimi şərh edilə və düşünülə bilməz.

Konstitusiya qanunları sırasında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi məsələsi də aktuallığı ilə fərqlənir. “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi hüququnun əlavə təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikasının 24 dekabr 2002-ci il tarixli Konstitusiya qanununa görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik orqanı Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsini müzakirəyə çıxar bilməz [4, maddə 19].

Azərbaycan Respublikasında Ulu Öndər ideyaları, o cümlədən dövlət quruculuğu sahəsində qanunların qəbul edilməsi, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, iqtisadi və sosial sahələrdə islahatların aparılması ardıcılıqla və uğurla davam etdirilmişdir. Azərbaycanın Respublikasının Konstitusiyasına 29 maddə üzrə əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycanın Respublikasının 2009-cu il 18 mart tarixli Referendum Aktı cəmiyyətin hər bir üzvünün inkişafı, demokratiyanın, insan hüquq və azadlıqlarının, ümumilikdə hüquqi dövlətin daha da möhkəmləndirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, əvvəlki Konstitusiya redaksiyasından fərqli olaraq, “Ailə, uşaqlar və dövlət” adlanan Konstitusiyanın 17-ci maddəsinə əlavə olunan III, IV, V və VI hissələr uşaqlara xüsusi dövlət

qayğısını müəyyən edir və valideyn qayğısından məhrum olan uşaqları tamamilə dövlət himayəsinə daxil edir. Konstitusiyanın müvafiq norması uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsini dövlət nəzarətinə götürür. Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə edilən əlavə IV və V hissələrdə hər bir insanın bərabərlik hüququ daha da möhkəmləndirilir, hüquq və vəzifələrlə bağlı qərarlar qəbul edən dövlət orqanları və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin təmsilçiləri ilə münasibətdə hər kəsin bərabər hüquqlarını təmin etmək hüququ təsbit edilir. 29-cu maddənin yeni redaksiyası, mülkiyyət hüququnun ictimai ehtiyaclar üçün özgəninkiləşdirilməsini qadağan edir. Şəxsi toxunulmazlıq hüququnu təsbit edən 32-ci maddəyə edilən əlavələr müvafiq hüquqların qorunması dairəsini daha da genişləndirir. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnu müəyyən edən 39-cu maddəyə əlavə edilən III hissədə göstərilir ki, heç kəs ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz. Bu maddəyə əlavə edilmiş IV hissə isə ekoloji tarazlığa, fauna və floranın qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına dövlət təminatını təsbit edir və hal-hazırda Qarabağ iqtisadi rayonunda baş verən qanunsuz təbii sərvətlərin istismarına və talan olunmasına qarşı ekofəallərin hüquqi müdafiə vasitəsinin təminatçısı qismində çıxış edir.

Əsas qanunun 48-ci maddəsində vicdan azadlığı, 50-ci maddəsində isə məlumat azadlığı ilə bağlı hüquqi münasibətlər insan hüquq və azadlıqlarının qorunması baxımından möhkəmləndirilir. Konstitusiyanın 67-ci maddəsinə əlavə edilən II hissədə cinayət törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxsin məhkum edilməzdən əvvəl dinlənilməsinə təsbit edilir. Eyni zamanda, əvvəlki redaksiyadan fərqli olaraq, konstitusiyanın yeni mətnində “ittiham edilən” ifadəsi “təqsirlən-dirilən şəxs” ifadəsi ilə dəyişdirildi. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatını təsbit edən Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin II hissəsinə əlavə edilən cümlə və yeni məzmununda əlavə edilən IX və X hissələr bu hüquq və azadlıqları

konstitusiyaya normaları ilə daha da möhkəmləndirdi. Konstitusiyanın 92-ci maddəsinə edilən əlavəyə görə, Milli Məclisin orqanları sırasında komitələrin yaradılması nəzərdə tutulur. Əgər beynəlxalq təcrübəyə müraciət etsək görərik ki, məhz dünya ölkələrinin konstitusiyaya aktlarında və qanunvericilik orqanlarında komitələr mühüm yer tuturlar. Belə ki, komitələr parlamentin müvafiq orqanları və komissiyaları arasında qanunvericilik fəaliyyəti işlərinin əlaqələndirilməsində xüsusi rola malikdirlər. Komitələrin tərkibinə daxil edilən peşəkar hüquqşünaslar, mütəxəssis və ekspertlər qanunların hazırlanmasında, komissiyaların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsində çox səmərəli fəaliyyət göstəririlər. Hətta ABŞ konqresi tarixində belə bir presedentlər də məlumdur ki, sessiyanın qurtarmasına 10 gün qalmış komitə tərəfindən qanununverici orqana təqdim edilmiş layihələr müzakirə edilmədən birbaşa qəbul edilmişdir. Bəzən komitələr ABŞ konqresinin üçüncü palatası kimi də xarakterizə olunur [7, s.519].

Azərbaycanın Respublikasının 2009-cu il 18 mart tarixli Referendum Aktında konstitusiyaya quruculuğu üçün əhəmiyyət kəsb edən cəhətlərindən biri, ilk dəfə olaraq, dövlət hakimiyyəti orqanlarından başqa, Azərbaycan Respublikasının seçki hüququ olan 40 min vətəndaşına qanunvericilik təşəbbüsü hüququnun verilməsi olmuşdur.

Ekstremal şərait səbəbindən və ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının seçki müddətinin başa çatması ilə əlaqədar olaraq, onların fəaliyyətlərində yarana biləcək hüquqi boşluğun qarşısını almaq və ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının fasiləsiz və rəbitəli fəaliyyət göstərmələrini təmin etmək üçün, Konstitusiyanın 84-cü maddəsinin I hissəsinə əlavə edilmiş cümlə və 101-ci maddəyə əlavə edilmiş V hissəyə görə, müharibə şəraitində hərbi əməliyyatların sonunadək parlamentin və prezidentin səlahiyyət müddətlərinin uzadılması qaydaları müəyyən edilir. Başqa dövlətlərdə də rast gəlinən bu praktika, yalnız və yalnız ölkələrin milli təhlükəsizliyinin qorunmasına və möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Konstitusiyanın 101-ci maddəsinin 5-ci hissəsinə edilən dəyişiklik bir şəxsin iki dəfədən artıq prezident seçilmək hüququ məhdudiyətini ləğv etdi. Vətəndaşların seçmək hüququunu məhdudlaşdıran bu senzin Konstitusiyadan çıxarılması xalqın istədiyi şəxsi seçmək hüququunu təsbit etdi.

Qanunverici hakimiyyətin səlahiyyətlərinin artırılmasını təmin edən Konstitusiyanın 109-cu maddəsinin 17-ci bəndinə edilən əlavələr xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Konstitusiyanın əvvəlki redaksiyasından fərqli olaraq, Konstitusiyanın 109-cu maddəsinin 17-ci bəndinə edilən əlavə, Prezidentin səlahiyyətlərinə daxil olan hökumətlərarası beynəlxalq müqavilələrin təsdiq və ləğv olunması qaydalarını dəqiqləşdirərək, indi artıq onları ilkin olaraq Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim etməyi təsbit etdi. Referendumdan əvvəl isə Milli Məclisə təsdiq və ləğv olunmaq üçün, yalnız dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələr təqdim edilirdi. Hökumətlərarası beynəlxalq müqavilələr, adətən sosial-iqtisadi, hüquqi-mədəni və s. sahələri əhatə edir. Digər diqqəti cəlb edən cəhət isə, “dövlətlərarası, Azərbaycan Respublikasının qanunlarından fərqli qaydalar nəzərdə tutan hökumətlərarası” beynəlxalq müqavilələrdən yarana biləcək kolliziya normasının aradan qaldırılmasını, qanunverici orqan tərəfindən təsdiq və ləğv edilməsini tənzimləməklə bağlı olmuşdur. Çünki kolliziyalar (milli qanunvericiliklə beynəlxalq qanunların toqquşması) beynəlxalq hüququn üstünlüyünü müəyyən etdiyindən, Azərbaycan Respublikasının qanunlarından fərqli qaydalar nəzərdə tutan dövlətlərarası və hökumətlərarası müqavilələrin təsdiq və ləğv olunmasının qanunverici orqana təqdim edilməsi milli mənafelərin qorunması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir və parlamentin rolunun daha da artırılmasına xidmət edir.

2009-cu il 18 mart tarixli Referendum Aktı Konstitusiya islahatları, məhkəmə orqanlarının və bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi baxımından da zəruri və əhəmiyyətli əlavə və dəyişiklikləri nəzərdə tutur. Belə ki,

125, 129, 130 və 131-ci maddələr məhkəmə orqanlarının və 146-cı maddəyə əlavə edilmiş I, II, III və IV hissələr isə bələdiyyə orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi münasibətləri tənzimləyirdi. Konstitusiyanın 149-cu maddəsinin VIII hissəyə əlavə etməyi nəzərdə tutan sonuncu, 29-cu əlavədə normativ hüquqi aktların dərc edilməsi qaydası və bu qaydanın konstitusiyaya qanunu ilə müəyyən edilməsi təsbit olunmuşdur.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında Konstitusiya islahatları üzrə 3-cü Referendum 2016-cı il sentyabr ayının 26-da keçirilmişdir. Ümumxalq səsverməsi ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının konstitusion təminatının daha da gücləndirilməsinə, demokratik təsisatların fəaliyyətinin və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədlərinə xidmət etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Konstitusiyaya əlavə və dəyişikliklər edilməsi məqsədilə keçirilən Referendum, ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının konstitusion təminatının daha da gücləndirilməsinə, demokratik təsisatların fəaliyyətinin və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədlərinə xidmət göstərir. Konstitusiyaya təklif olunmuş və ölkə vətəndaşları tərəfindən dəstəklənmiş dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının bəyan etdiyi demokratik inkişaf konsepsiyasının daha da möhkəmləndirilməsinə və inkişafına təkan vermişdir. Konstitusiyaya islahatlarına görə Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə çox uğurlu vitse-prezident institutu yaradılmışdır.

Beləliklə, Azərbaycanın ikinci dəfə dövlət müstəqilliyinə gətirib çıxaran uzun mübarizə tarixinin ötən əsrin 60-cı illərinin sonlarından başlaması, fenomenal şəxsiyyət, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri ilə bilavasitə bağlıdır. Məhz o dövrdə Ulu Öndər peşəkar nəzəri və praktik bacarığını əsirgəməyərək özünün bütün əməli fəaliyyətini Azərbaycanın tam müstəqilliyinin bərpa olunmasına həsr etmişdir. Azərbaycan dövlətinin qurucusu xalq naminə, suveren, azad, müstəqil milli dövlət uğrunda qüdrətli xilaskarlıq fəaliyyətində çox böyük müdriklik və qətiyyətlik

göstərərək ölkəni dağılmaqdan xilas etməyə nail olmuşdur. Mövcud şəraitdə xalqın istəyilə hakimiyyətə gələn Ulu Öndərin 1993-cü ildən başladığı institusional məzmunlu idarəçilik, iqtisadi, sosial və hüquqi sahələrdəki islahatları Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində mühüm mərhələ kimi xarakterizə edilir. Ümummilli Liderin müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövründən başlayan hüquqi, demokratik dövlət idarəçiliyi, onun konstitusion əsasları müasir tələblər səviyyəsində daim təkmilləşmiş və inkişaf etmişdir. Ulu Öndərin dövlət quruculuğu sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən demokratik-hüquqi islahatları

müstəqil Azərbaycan Respublikasının möhkəmlənməsində və inkişafında xüsusi rola malik olmaqla, dövlət quruculuğu sahəsində daim ardıcıl və qətiyyətli tədbirlərlə müşayiət olunmuşdur. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, ölkəmiz XXI əsrdə Heydər Əliyevin ideyaları əsasında dünya miqyasında nüfuzlu və qüdrətli dövlətə çevrilməkdədir [5, s.9]. Məhz Ümummilli Lider Heydər Əliyevin apardığı konstitusion və digər bütün islahatlar sosial sifariş kimi Azərbaycan Respublikasının indiki və gələcək uğurlarının əsas bazası rolunda çıxış etmiş və hər zaman çıxış edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, “Qanun” nəşriyyatı, 2016.
2. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəyişikliklər edilməsi haqqında” 24 avqust 2002-ci il tarixli Referendum Aktı. AR qanunvericilik Toplusu, 2002, №9.
3. “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 28 dekabr tarixli Konstitusiya qanunu. AR qanunvericilik Toplusu, 2002, №3.
4. “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimad məsələsinin həll edilməsi hüququnun əlavə təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikasının 24 dekabr 2002-ci il tarixli Konstitusiya qanunu. AR qanunvericilik Toplusu, 2002, №1.
5. Əliyev İ.H. Mən istənilən səviyyədə istənilən mübarizəyə hazırım. – Bakı: Azərbaycan. – 2001.
6. Əliyev N.H. Azərbaycanda hüquqi islahatlara dair. Dirçəliş XXI əsr, 2003, №67.
7. Əkbərov, R.A. Azərbaycanın hüquq tarixi: (qədim, orta əsrlər və müasir dövrdə). Dərslük / elmi red. F.T.Nağıyev; Azərb. Resp. Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akad. – Bakı: Qanun, 2021. – 543 s.
8. Süleymanov F.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının aliliyi. BDU Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2003. Bakı Universitetinin Xəbərləri: Sosial-siyasi elmlər seriyası. – 2003. – №3-4. – 228 s. – s.35-42.

Açar sözlər: Ümummilli Lider, dövlət xadimi, referendum, konstitusiya quruluşu, dövlət quruculuğu

Rahib Akbarov

*The Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Azerbaijan, Department of Law,
Associate Professor, Ph.D. in History*

**THE ROLE OF REFERENDUM ACTS IN THE DEVELOPMENT AND
STRENGTHENING OF STATE BUILDING**

ABSTRACT

The article explores the constitutional reforms of the National Leader Heydar Aliyev, which are of paramount importance in the field of state formation. On August 24, 2002, a referendum On Amendments to the Constitution of the Azerbaijan Republic was held in the Republic of Azerbaijan. The referendum was held in response to the necessity to further strengthen the independence of the Azerbaijan Republic, complete the reforms covering the transition period, implement changes arising from international obligations, and enhance public authorities. As a result of constitutional reforms, the processes of state building, democratic and legal development, the establishment of international relations, and Azerbaijan's integration into the global community have been accelerated.

***Keywords:** National Leader, statesman, constitutional structure, state building*

Рахиб Акберов

*Доцент кафедры Права Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
доктор философии по истории*

РОЛЬ РЕФЕРЕНДУМНЫХ АКТОВ В РАЗВИТИИ И УКРЕПЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

РЕЗЮМЕ

В статье изучаются конституционные реформы Общенационального Лидера Гейдара Алиева, имеющие большое значение в сфере государственного строительства. 24 августа 2002 года в Азербайджанской Республике состоялся референдум «О внесении изменений в Конституцию Азербайджанской Республики». Референдум был проведен в связи с необходимостью дальнейшего укрепления независимости Азербайджанской Республики, завершения реформ, охватывающих переходный период, и внесения изменений, вытекающих из международных обязательств и совершенствования органов государственной власти. В результате конституционных реформ ускорились процессы государственного строительства, демократически-правового развития, налаживания международных отношений и интеграции Азербайджана в мировое сообщество.

***Ключевые слова:** Общенациональный Лидер, государственный деятель, референдум, конституционное устройство, государственное строительство*